

СУЧАСНІ ОЗНАКИ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Проаналізовано особливості українського освітнього середовища. Охарактеризовано проблеми забезпечення високої якості освіти та визначено передумови формування трудового потенціалу за сучасних умов розвитку ринкової економіки

Постановка проблеми. Одним з визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил сьогодні є вища освіта. Саме вища освіта є головним чинником розвитку духовної культури українського суспільства і запорукою в утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Освіта є не лише соціальним інститутом, але і представляє собою соціокультурний феномен, бо сутність освіти формується та поповнюється від культурної спадщини народу та науки, а також з практичних знань та самого життя людини. Саме тому різні вчені аналізують освіту як соціально-культурний феномен, розглядають єдність суспільства й освіти, умови формування та розвитку. Освіта розглядається як найоптимальніший варіант входження у світ науки, культури, формування духовних та культурних цінностей, підтримка культурних традицій та ін.

Об'єктивно можна сказати, що проблема якості освіти ще ніколи не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного та технічного значення як нині. Сьогодні це питання стоїть так же гостро, як і питання про підвищення рівня якості життя, заробітної плати та ін. Численні дослідження неодноразово доводили, що якість життя населення прямо пропорційна рівню його освіченості й розвитку трудового потенціалу.

Існування проблеми якості освіти зумовлене об'єктивними чинниками:

1) від якості трудового потенціалу залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності;

2) якість освіти набуває дедалі більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці.

Ситуацію, яка склалась на сьогоднішній день у сфері освіти, не можна назвати задовільною. В першу чергу, це пов'язано з невідповідністю рівня знань сучасним потребам та відчутною різницею в рівні знань за регіональним критерієм.

Тому питання підвищення якості освіти можна сміливо називати актуальним і виносити його на першочерговий розсуд. Адже від рівня освіти, безсумнівно, передусім залежить добробут усієї нації. Отриманні знання формують трудовий потенціал, як основну інтелектуальну передумову розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж досліджувати питання якості освіти в Україні та існуючі проблеми освітнього середовища та формування трудового потенціалу, слід дослідити значення поняття якості. Якість – це, по-перше, одна з найважливіших філософських категорій, дослідженням якої на різних етапах розвитку людства займалися такі вчені, як Аристотель, Кампанелла, Галілей, Декарт, Спіноза, Гегель та Маркс. Проте, не дивлячись на давню історію дослідження цього питання, вчені і до цього часу мають різні думки з цього приводу. Деякі вчені, серед яких Л. Громова, С. Трапідін і В. Тимченко, дійшли спільної думки, й узагальнили категорії якості так:

- 1) якість як абсолютна оцінка;
- 2) якість як властивість предмета, об'єкта, явища;
- 3) якість як відповідність призначенню;
- 4) якість як відповідність вартості;
- 5) якість як відповідність стандартам [1, с. 22–24].

Щодо сфери освіти поняття якості почали досліджувати на початку минулого століття, хоча звичні зараз терміни "якість освіти", "якість підготовки спеціалістів", "якість освітнього процесу" та "якість життя" з'явилися нещодавно. Отже, саме нещодавня поява цих термінів і свідчить про ще велику кількість невирішених проблем у цій сфері.

Проблема якості освіти стала найбільш актуальною останніми роками, в першу чергу при формуванні трудового потенціалу. Найяскравішим підтвердженням цього можна вважати введення відповідних положень до нормативних документів, а також розвиток інституційних механізмів, що забезпечують якість освіти вищих навчальних закладів.

Мета дослідження. Якість освіти є однією з найбільш актуальних проблем сучасної української освітньої школи. Слід зазначити, що проблема якості сучасної вищої освіти є комплексною та багаторівневою, бо охоплює різні аспекти освітнього простору, які мають свої характерні проблемні питання, що мають бути вирішені задля загального кінцевого результату. Вирішення цих питань також має відбуватися комплексно, охоплюючи розв'язання проблем як окремого навчального закладу, так і держави в цілому, й вироблення чіткого механізму моніторингу як якості освітнього простору в цілому, так і національної системи освіти, окремих навчальних закладів. Отже метою дослідження є пошук найоптимальніших шляхів підвищення якості освіти задля формування якісного трудового потенціалу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Варто зауважити, що всі структурні перетворення, які відбуваються і будуть відбуватися, мають бути спрямовані відповідно до сучасних тенденцій інтеграції до європейського освітнього простору.

Найбільш важливими процесами, які вплинули на вищу школу України протягом останнього часу, були:

- Болонський процес;
- зміни порядку ліцензування та акредитації;
- зміни в бюджетній та податковій політиці держави;
- зміна системи вступу до вищих навчальних закладів (ЗНО).

Запровадження цих змін і було спрямоване на переформатування існуючої системи освіти, що мало призвести до підвищення якості освіти в Україні.

Якість освіти в Україні розглядається здебільшого як: якість освітнього середовища; якість реалізації освітнього процесу; якість результатів освітнього процесу [2, с. 5].

На сьогоднішній день вже стало зрозуміло, що для забезпечення якості освіти недостатньо лише забезпечити відповідність результатів і змісту освіти вищих навчальних закладів державним стандартам, а й потрібно створити систему якості, яка б на рівні конкретного вищого навчального закладу забезпечувала одночасну реалізацію державних, суспільних і особистих інтересів, що і потрібно досліджувати.

Спираючись на те, що діюча система значною мірою є системою контролю за якістю, а не забезпечення якості, особливу увагу слід приділити розробці нової системи, яка має бути побудована на основі:

- 1) розробки моделі стандартизації професійної освіти вищого навчального закладу як компонента системи якості;
- 2) моделювання менеджменту якості професійної освіти як компонента системи якості;
- 3) визначення концептуальних і методологічних основ проектування системи якості в контексті регіональної системи професійної освіти [2, с. 7].

На сьогоднішній день сформувався завуальований, проте очевидна система "більше студентів – більше грошей", що призводить до нехтування якісними характеристиками, страждає якість освіти. Саме такий стан справ спонукає до розробки комплексу критеріїв якості освітнього процесу, які б включали контроль за змістом навчання, контроль технологій, що використовуються у навчальному процесі, контроль здобутих знань; вимоги до викладачів та студентів; чітку систему контролю самого навчального процесу.

Не менш важливим залишається питання підвищення кваліфікації всього викладацького складу вищого навчального закладу. Слід створити умови, які б дозволяли постійно підвищувати існуючий рівень знань викладачів і відновити єдину державну систему обов'язкового підвищення кваліфікації викладачів з наступною переатестацією.

Як свідчить світова практика, одним з важливих факторів, який сприяє підвищенню якості освіти, є посилення відповідальності вищих навчальних закладів за результати діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії. Водночас ширша автономія вищих навчальних закладів неминуче призведе до більшої залежності їх від громадського контролю, а отже й громадської підтримки.

Сьогодні автономія університетів в Україні та їхні академічні свободи регламентуються Законом України "Про вищу освіту", який визначає рамки автономії та самоврядування університетів у різних напрямках їхньої діяльності.

Також не оминули сферу освіти та зміни, які були продиктовані глобалізаційними процесами. За останні 10–15 років процеси глобалізації значно вплинули на трансформацію систем вищої освіти. Наша держава на сучасному етапі розвитку економіки, приєднавшись до Болонського процесу, прагне змінити існуючу систему освіти, відкоригувавши її під європейські стандарти. Проте існують певні перепони, серед яких і рівень оснащення матеріально-технічної бази ВНЗ, і недостатній рівень фінансування закладів освіти, і сформовані стереотипи вітчизняної системи навчання тощо, що не дозволяє швидкої інтеграції до глобальної освітньої мережі. Положення розробленого проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" сприятимуть пришвидшенню приєднання до загальносвітових освітніх тенденцій, зберігаючи основи вітчизняної системи освіти.

Освітні послуги також мають бути конкурентоспроможними, що є одним з важливих критеріїв якості. Конкурентоспроможність освітніх послуг полягає в задоволенні потреб споживачів, які будуть використовувати певний набір знань та професійних навичок, у які ці послуги трансформуватимуться у міру їх надання. Забезпечення якості та конкурентоспроможності освітніх послуг ще має велику кількість проблем, проте воно має стратегічне значення для економічного розвитку держави.

В умовах глобалізації перед ВНЗ держави постає велика кількість проблем, вирішення яких, у свою чергу, і забезпечує конкурентоспроможність освітніх послуг. Сьогодні існує величезна конкуренція між однаковими спеціальностями в різних ВНЗ, яку ще не всі усвідомлюють. Схильність до вибору того чи іншого ВНЗ проявляється вже за рахунок конкурентоспроможності самого закладу. Конкуренція між вузами проявляється в забезпеченні студентів необхідним певним рівнем знань, навичок та практики, що дозволяє їм конкурувати з іншими випускниками на ринку праці. На сьогоднішній день, входження у вітчизняний ринок іноземних інвесторів та інвестицій, ще більше підсилює прагнення до забезпечення конкурентоспроможності, для того щоб випускники, отримавши освіту, могли максимально задовольнити потреби інвесторів. Не встановлено також якісних та кількісних характеристик конкурентоспроможності освітніх послуг, які були б загальновідомими та загальноприйнятими, що дозволило б абітурієнту обирати ВНЗ, спеціальність або напрям підготовки, а роботодавцям орієнтуватися на випускників рейтингового навчального закладу.

Проте на шляху ВНЗ щодо надання конкурентоспроможних освітніх послуг постає інша проблема – недостатній рівень фінансування за рахунок держави. Значною мірою ВНЗ має сам забезпечувати весь навчальний процес. Тому доцільним було б розробити та впровадити механізм матеріальної підтримки ВНЗ роботодавцями за рахунок створення податку на освіту.

Крім того, нерівномірність економічного розвитку всіх регіонів України, що призводить до відсутності робочих місць, спонукає випускників ВНЗ шукати роботу за межами свого

регіону, а в деяких випадках і за межами держави. Розуміючи таку проблему, майбутні студенти заздалегідь прорховають варіанти, які перспективні їх очікують, якщо вони отримають обрану ними освіту в тому чи іншому навчальному закладі. Тому дуже важливо, щоб студент, отримуючи освіту в обраному ним навчальному закладі, бачив і мав реальну можливість влаштуватись на роботу за спеціальністю і за бажанням за місцем проживання, або мав можливість влаштуватись на роботу в іншому місті, де б рівень його знань був конкурентоздатним. Разом з тим, випускник, отримавши певний рівень знань, умінь та навичок в окремому регіоні, і які можуть бути затребувані в іншому, не завжди може їх застосувати, адже рівень соціального забезпечення в запропонованому регіоні нижчий за потреби цього спеціаліста (відсутність житла, певного рівня оплати праці тощо).

За даними інформаційно-аналітичних матеріалів до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки, у 2010 році мережа навчальних закладів I–V рівнів акредитації налічує 861 заклад, з них державної форми власності – 455 закладів, комунальної форми власності – 219, приватної – 187 [3, с. 4]. За останній рік на більш ніж 700 тисяч ліцензованих місць для абітурієнтів претендувало лише 380 тисяч випускників. У 2011 році школи закінчать удвічі менше випускників – 180 тисяч. Тому зайвим буде говорити про конкурсну основу вступу до вишів, адже пропозиція перевищує попит. Саме тому Міністерство освіти і науки закликає ВНЗ у регіонах на добровільних засадах об'єднуватись у потужні регіональні університети. Точаться деякі суперечки з цього питання, є і прибічники, і противники такого об'єднання, проте більшість представників освітньої еліти, серед яких і теперішній міністр освіти і науки України Дмитро Табачник, вбачають багато позитивних моментів у цьому процесі. Об'єднання ВНЗ має, в першу чергу, позитивно вплинути на рівень підготовки студентів та якості вищої освіти в цілому. Міністр вважає, що внаслідок об'єднання виникнуть потужні кафедри, потужні навчальні та наукові лабораторії, виникне можливість вести більш глибоко фундаментальну та прикладну наукову роботу, що сприятиме поглибленню та підвищенню рівня знань студентів.

Об'єднання, на думку Д.Табачника, зручне і для вузів, і для студентів. При об'єднанні вишів кожен з них – самостійна юридична установа, але фінанс спільні. Як результат – дешевше видання методичок, програм і підручників, адміністрування тощо. Адже тільки в 2010 році держава виділила на утримання вишів 6,9 млрд. грн. і ще 1,6 млрд. – на технікуми та коледжі.

Ідею об'єднання підтримує також і колишній міністр освіти та науки Василь Кремінь. У цьому процесі він вбачає передусім створення потужних великих кафедр, які можуть існувати та функціонувати тільки у великих університетах з відповідною ефективною віддачею [4, с. 2].

На підвищенні якості рівня освіти наголошує і Станіслав Ніколаєнко, окреслюючи при цьому можливі варіанти підвищення якості навіть через об'єднання ВНЗ. Разом з тим, він розглядає, насамперед, більш високі нормативи, законодавчо затверджені стосовно ліцензування та акредитації спеціальностей та вишів в цілому. За його словами, може самостійно виникнути ситуація, коли самі ВНЗ будуть шукати шляхи до об'єднання заради самозбереження та подальшого функціонування на більш високому рівні.

У результаті реформації системи вищої освіти бакалаврат буде вважатися повною вищою освітою. Випуском магістрів будуть займатися тільки визнані в Україні виші. В магістратуру підуть лише ті, хто бажає ґрунтовно займатися наукою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, безсумнівна кількість невирішених питань ще раз і ще раз наштовкують нас на думку про те, що сфера освіти наскрізь пронизана великою кількістю суперечливих питань, вирішення яких має відбуватися в комплексі та одночасно заради стрімкої зміни відповідно до державних прагнень європейського спрямування. За сучасних умов перетворень державна політика у сфері вищої освіти повинна мати чітку скерованість на глобальний контекст всесвітніх перетворень. Важливо чітко усвідомлювати чому має відбуватися реформування

діяльності вищих навчальних закладів і якою має бути роль держави в цьому процесі. Контроль за якістю освітніх послуг має стати головною функцією Українського центру оцінювання якості освіти та Державної інспекції навчальних закладів.

Зміни в системі освіти й надалі повинні відбуватися під головною ідеєю розширеного доступу громадян до навчання у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації та форм власності. Розвиток вищої освіти має відбуватися в напрямку забезпечення потреб в якісному трудовому потенціалі як держави в цілому, так і окремих регіонів, заохочувати громадян до економічної активності.

Сьогодні питання розвитку освіти та підвищення її якості перестас бути виключно справою держави, воно переростає у сферу партнерської взаємодії центральних і регіональних державних органів з органами місцевого самоуправління, студентами та їх сім'ями, державними та недержавними освітніми закладами, педагогами, потенційними роботодавцями, громадськими об'єднаннями.

Стосовно вдосконалення управління вищою освітою кінцевою метою має стати розробка й упровадження відкритої моделі управління, побудованої на принципах поєднання централізації та децентралізації, активного залучення всіх зацікавлених сторін до управління освітою, поєднання внутрішньої самооцінки вищих навчальних закладів і зовнішньої оцінки їх діяльності незалежними організаціями та експертами.

Виходячи з того, що для України курс на євроінтеграцію – першочерговий пріоритет, одним з головних завдань ВНЗ є пошук та забезпечення оптимального балансу між глобальними факторами і місцевими особливостями освітніх та культурних цінностей. Потрібні нові підходи і формули фінансування вищої освіти, які базуються на новаторських принципах, консолідованої участі різних джерел фінансування – громадських (державний і місцевий бюджет), приватних,

комерційних (банківські позики), від міжнародних організацій і фондів. Тому поряд з вирішенням численних питань стосовно підвищення якості освіти глобальною також залишається проблема захисту національного ринку освітніх послуг. Принципово важливим залишається і внесення зміни до законодавчої бази вищої освіти.

Отже, розуміючи важливість освітнього фактору в розвитку повноцінної освіченої держави в умовах глобалізаційних процесів, слід спрямувати всі можливі зусилля на покращання якості освіти заради того, щоб модернізована система освіти, як гарна основа, створювала конкурентоспроможний трудовий потенціал на всіх етапах його формування.

Список використаної літератури:

1. *Громова Л.А.* Качество образования в контексте программы ЮНЕСКО "Образование для всех": Российское видение / Л.А. Громова, С.В. Трапизин, В.В. Тимченко – Спб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2006. – 72 с.
2. *Ніколаєнко С.М.* Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства: матеріали до доповіді міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки м. Харків 1–2 березня 2007 рік.
3. *Коровайченко Ю.М.* Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2008/2009 навчальному році та основні завдання на 2009/2010 навчальний рік інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки/ Ю.М. Коровайченко, М.М. Фоменко, С.С. Кретович – Харків, 2010. – 80 с.
4. *Табачник Д.* Об'єднання вишів – вагомий крок до якісної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.com/publications/17-09-2010/1284730814/>

МЕЛЬНИЧУК О.П. – аспірант Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАНУ